

VERGİ HUKUKU TARİHİMİZDEN BİR SAYFA: VARLIK VERGİSİ KANUNU VE ELEŞTİRİLEN YÖNLERİ

Alaattin UCA*

ÖZET

Bu çalışmada, 1942 yılında çıkarılan bir kanun ve bu kanunun uygulanmasından doğan hatalara karşı günümüzde yöneltilen eleştiriler üzerinde durulmaktadır.

Giriş:

Yılmaz Karakoyunlu'nun "*Salkım Hanım'ın Taneleri*" adlı romanı ve Tomris Giritlioğlu'nun aynı adla çevrilen filmi, bu filmin TRT'de gösterilmesi üzerine ülkemiz genelinde yoğun tartışmalara neden oldu.

Aslında bu tartışmaların ana kaynağı, 1942 yılında çıkarılan "*Varlık Vergisi Kanunu*"¹ ve bu kanuna göre alınan "*Varlık Vergisi*"dir.

Bu vergiyi, şu şekilde tanımlamak ve bölümler halinde incelemek mümkündür:

Verginin tanımı:

Varlık vergisi, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki olağanüstü şartlar altında konulan bir servet vergisidir.

Savaş yıllarında ülkede enflasyon artmış, karaborsacılık yaygınlaşmış ve bu sayede aşırı kazanç sağlayan bir zümre ortaya çıkmış ve Hükümet, bu şekilde haksız kazanç sağlayanların kazançlarını vergilendirmek istemiş, ancak bunu yaparken, pek çok hata yapılmış ve bu hatalar günümüze kadar eleştiri kaynağı olmuştur.

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

¹Yapılan tartışmalar ve yöneltilen eleştirilerin kanunla örtüşüp, örtüşmediğinin okuyucu tarafından test edilebilmesi için kanun metninin tamamı ekte sunulmuştur. bk. Ek :1.

Verginin konusu:

11 Kasım 1942 tarihinde *TBMM*'nde kabul edilen, 12 Kasım 1942 tarih ve 5255 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren ve on yedi maddeden oluşan, 4305 nolu kanunun birinci maddesinde, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere, (Varlık Vergisi) adıyla bir yükümlülük oluşturulduğu belirtilir. (m.1)

Ancak, bu maddede geçen "*fevkalâde*" sözcüğü üzerinde durmak gerekir. Zira, bu sözcük alışılmış olandan ayrı, olağan üstü, beklenmedik, görülmedik, işitilmedik, aşırı, çok fazla, çok iyi, çok üstün, çok güzel gibi anlamlara gelir.² Buradan hareketle, o günkü Hükümetin bazı mükelleflerin kazançlarını fevkalâde gördüğü anlaşılır.

Üzerinde durulacak bir diğer sözcük de "*Servet*" tir. Zira, Verginin ilan edilip, uygulanmaya başlandığı günlerde iki eski maliye hesap uzmanının "Varlık Vergisi Kanunu"nu, kendi ifadeleriyle, zamanın darlığından dolayı vergi mükelleflerine kolaylık olmak üzere pratik bir şekilde izah etmek amacıyla hazırlamış oldukları "*Varlık Vergisi Kanunu ve Bu Kanun Hükümlerinin Şerhi*" adlı kitapçıkta, kanunun birinci maddesine şerh düşülürken, bu sözcükten ne anlaşıldığı açıklanmaktadır. Buna göre, alelade bir evde oturan herhangi bir şahsın değerli bir pul koleksiyonu veya bir bayanın parmağındaki bir yüzük, herhangi bir müteşebbisin ticari işlerine ayırdığı sermaye de servet sayılmaktadır.³ Bu ifadeler varlık vergisi matrahının ne kadar geniş düşünüldüğünü göstermektedir.

Verginin muhatabı:

İkinci madde ise, bu verginin kimlerden alınacağını düzenler. Buna göre:

A-2395 ve 2728 sayılı kanunlarla, bunlara yapılan ek ve değişiklikler gereğince mükellef bulunanlar,

B-Büyük çiftçiler,

C-Sahip oldukları binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayrisafı geliri toplamı 2500 liradan ve arsalarının vergide kayıtlı değerleri 5000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra kalan gelir ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar.

D-1939 yılından beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar gereğince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde, bu kanunun yayımı tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar,

² Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, C.1, s.776.

³ Osman Fikret Arkun, İsmail Otar, Varlık Vergisi Kanunu ve Bu Kanun Hükümlerinin Şerhi, İnkılâp Kitap evi, İstanbul, (Tarih yok), s.2, 19, 20.

E-Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde, 1939 yılından beri bir defaya mahsus olsa bile ticari muamelelere aracılık ederek komisyon veya aracılık karşılığı olarak her ne ad ile olursa olsun para veya ayniyat (eşya) almış olanlar bu vergiyi ödemekle yükümlü tutulurlar. (m.2)

Burada dikkati çeken hususlardan biri, mükellefleri ve verilecek verginin miktarını belirleyecek olan "**komisyon**"lardır. Zira, ikinci maddenin **B** fıkrasında da kimlerin "Büyük çiftçi" yani varlık vergisi mükellefi olacağına komisyonlarca karar verileceği belirtilir. (m.2)

Böylece ilk hata yapılır. Zaten günümüzde kanun ve uygulamaları hakkında yapılan eleştirilerin büyük bir bölümü bu komisyonlara yöneltilmekte ve komisyonların, maliye bürokratları tarafından getirilen keyfi bilgilere göre vergi miktarını belirlediğine dikkat çekilmektedir.⁴

Üçüncü maddede ise, ikinci maddede belirtilen mükellef gruplarından iki veya daha fazlasına dahil olanların bu grupların her birinde ayrı ayrı mükellef olduğu ifade edilirken, genel, katma ve özel bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 sayılı kanuna tabi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla, kadroya dayanarak yevmiye ile çalıştırılanların yalnız bu maaş, tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı bu vergiyi ödemeyecekleri vurgulanır.(m.3)

Ayrıca 1833 nolu Arazi Vergisi Kanununun ikinci maddesinde ve 1837 nolu Bina Vergisi Kanununun üçüncü maddesinde sayılı arsa ve bina sahiplerinin de bu vergiden muaf olacakları dördüncü maddede belirtilir.(m.4)

Beşinci maddede ise, verginin gerçek ve tüzel kişiler adına konulduğu, hisseli ve hissesiz şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketlerin taşınır ve taşınmaz varlığının tamamı üzerinden alınacağı dile getirilir. (m.5)

Verginin miktarı:

Verginin mevzuundan bahseden ilk beş maddeden sonraki altıncı madde ise, vergi miktarının nasıl belirleneceğini düzenler ve komisyonların vergi miktarını tespit ederken, her kişi adına 1941 yılında tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını; ticaretini terk, devir veya tasfiye etmiş olanlar için de bu işlemin yapıldığı yıldan bir önceki yılda tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını; çiftçilerin zirai durumunu ve gayrimenkul sahiplerinin de gelir ve vergi beyannamelerini gözden geçireceğini, ancak bunlara bağlı olmaksızın edinecekleri kanaate göre taktir ve tespit yapabileceklerini hükme bağlar.(m.6)

---

⁴ Mustafa Özyürek, "Varlık Vergisi Faciası", Milliyet, 10.12.2001.

Yine aynı maddeye göre, 2395 sayılı kanunun on birinci maddesine istinaden, kazanç beyannamelerine bilanço eklemek zorunda olan anonim, komandit, limited ve sermayesi üzerinden kazanç dağıtan kooperatif şirketlerin vergileri, 1941 yılındaki net kârlarının; ticaretlerini terk, devir ve tasfiye etmiş olanların bu işleminden önceki son seneye ait net kârlarının yüzde ellisinden az olmayacak, anonim şirketlerin ödeyeceği varlık vergisi, yıllık net kârın yüzde yetmişini geçmeyecektir. İkinci maddenin B fıkrasında yazılı çiftçilerin ise ödeyecekleri verginin miktarı varlıklarının yüzde beşini aşmayacaktır.(m.6)

Görüldüğü gibi vergi miktarı ile ilgili bazı alt ve üst sınırlar verilmiş olsa da olay büyük ölçüde komisyonların taktirine bırakılmıştır. Yani, verginin matrahı ve oranı yasayla belirtilmemiş, mükelleflerin belirlenebilen varlıklarına ve tahminlere dayanmıştır.⁵ Yapılan hataların bir tanesi de budur. Mükellefler mal beyanına davet edilmemiş kimin ne kadar parası olduğu tahmin edilmiştir. Oysa "*Para ile imanın kimde olduğu bilinmez*" diye bir söz vardır.

Verginin tarh ve tahakkuku:

Bu kadar önemli görevi yapacak komisyonların teşkilini de kanunun yedinci maddesi düzenler. Buna göre, ikinci maddede yazılı servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tespit etmek üzere her vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun başkanlığında en büyük mal memurundan ve ticaret odaları ile belediyelerce kendi üyeleri arasından seçilecek ikişer kişiden oluşmak üzere bir veya ihtiyaca göre birkaç komisyon kurulur. Ticaret odası bulunmayan yerlerde, bu odanın seçeceği üyeler yerine belediyece, dışardan ticaret ve ziraattan anlayanlar arasından iki üye seçilir.(m.7)

Burada geçen mahallin en büyük mülkiye ve mal memurundan kasıt , Vali ve Defterdarlardır. Dolayısıyla bunlar verginin konulmasında ve toplanmasında vilayet dahilindeki en yetkili kişilerdir. Hatta borcunu ödemeyenlerin mallarına haciz koyma ve çalışma kampına gönderme yetkileri bile vardır.⁶

Yine kanuna göre, en büyük mülkiye ve maliye memurları bu komisyonlarda bizzat bulunmakla yükümlüdürler. Ancak birden fazla komisyon kurulan yerlerde, uygun görecekları memurları vekil edebilirler ve kendileri de icabına göre istedikleri komisyonlarda bulunabilirler. Komisyonların büyük çiftçileri tespit için yapacakları toplantılarda ticaret odası yerine, ziraat odalarının kendi üyeleri arasından ve bulunmayan yerlerde belediyelerce hariçten ve ziraattan anlayanlar arasından

---

⁵ Halil Seyidoğlu, Ekonomik Terimler, Ankara, 1992, s. 944.

⁶ Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, Nebiođlu Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, (Tarih yok), s.15.

seçilecek iki üye komisyona katılır. Komisyon kararları çoğunlukla verilir, oylarda eşitlik olması halinde başkanın bulunduğu taraf tercih edilir.(m.7)

Şirketlerin vergi mükellefiyetliklerini tespit etme görevi verilen komisyonlara, kanunun sekizinci maddesiyle, şirketlerin ortaklarının da servetleri derecesini ve fevkalâde kazançlarını araştırma ve bunların da yükümlülüklerini taktir etme yetkisi verilir.(m.8)

Dokuzuncu maddeye göre ise, komisyonlar kendilerine verilen görevi on beş gün içinde sonuçlandırmak zorundadır. Bu sürede işini bitiremeyen komisyonların memur olmayan üyeleri değiştirilir. Yerlerine son seçimlerde müntehibisani (delege, ikinci seçmen) olanlar arasından belediye başkanlarınca seçilecek dörder kişi alınır.(m.9)

Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir maliye teşkilatının bu şekilde bir vergiyi on beş gün içinde toplaması mümkün değildir. Nitekim bizde de mümkün olmamıştır. Yaşanan kaosu en önemli faktörlerinden biri de bu zaman darlığıdır.

Mükelleflerin tespiti sırasında komisyonlarca unutulmuş kimseler olursa, kanunun onuncu maddesine göre, bunlar da Komisyonların dağılmasından itibaren en geç iki ay içinde vergi dairelerince tespit olunarak yedinci madde esaslarına göre yeniden kurulacak komisyonlara bildirilir. Bu komisyonlar da en çok on beş gün içinde, unutulmuş mükelleflerin vergi miktarlarını tespit eder.(m.10)

Verginin mevzuu, miktarı ve tarihini (konuluşu) düzenleyen bu ve daha sonraki maddelerde, kısacası kanun metninde yer almamasına rağmen, Dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte'ye göre, Maliye Bakanlığında Defterdarlıklara gelen bir yazı ile, savaş ve vurgunculuk yüzünden özellikle azınlıkların fevkalâde kazançlar sağladıklarına dikkat çekilerek, Varlık Vergisi hakkındaki tespitlerin bu yöne kaydırılması istenmiştir.⁷

Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu da kanunun Meclis'te görüşülmesi sırasında, muhtekirler, yani halkın yiyecek ve içecek gibi zaruri ihtiyaçlarını ucuz ucuz toplayıp, fırsat bulunca pahalı satan vurguncular üzerinde durmuş ve kanunun harp zenginlerini, azınlıklardan olan vurguncuları hedef aldığını söylemiştir. Başbakan'ın bu yaklaşımından dolayı bazı yerlerde Valiler Türklere Varlık Vergisi almak istememişlerdir. Bu durum karşısında Maliye Bakanlığı müfettişlerini seferber ederek verginin genel olduğunu, ancak değişik oranlarda alınacağını şifahi olarak ilan etmiştir.⁸ Dolayısıyla Cumhuriyet tarihinde ilk defa mükellefler *M* (müslüman), *G* (gayrimüslim) olarak ikiye ayrılmış ve daha sonra bunlara *D*

⁷ Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.47 ; "Varlık Vergisi", Ana Britanica, C.21, s.535.

⁸ Özyürek, "Varlık Vergisi Faciası", Milliyet, 10.12.2001 ; Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.53.

(dönmeler), *E* (ecnebler) grupları ilave edilmiş, vergi cetvelleri buna göre hazırlanmıştır.⁹

Bunun yanı sıra keyfi taktirler sonucu mükellefler arasında adaletsiz bir yük dağılımı meydana gelmiştir.¹⁰

Yine iddialara göre, yukarıda belirtilen hususlar verginin görünürdeki amacıdır. Asıl gaye, Osmanlı Devleti döneminden kalan ve çoğu gayrimüslim olan sermaye sahiplerini etkisiz hale getirmektir. Dolayısıyla bu uygulama sonucunda bazı kişiler servetini kaybederken, bazıları da haksız yere servet sahibi olabilmıştır.¹¹

Verginin tebliği, tahsili ve yargısal denetim:

Verginin konuluğu ile ilgili bu maddelerden sonra gelen 11, 12 ve 13. maddeler ise verginin tebliğ ve tahsilinin nasıl yapılacağını düzenler.

Bu bölümün ilk maddesini teşkil eden on birinci maddeye göre, komisyon kararlarını ihtiva eden listeler şehir ve kasabalarda vergi dairelerinin kapılarına, köylerde uygun yerlere yapıştırılmak sureti ile ilan ve tebliğ olunur. Listelerin asıldığı, günlük gazetelerle, gazete çıkmayan yerlerde ise belediye tellalları vasıtası ile halka haber verilir.(m.11)

Komisyon kararları son ve kesin olup bunlara karşı idari ve adli yargı mercilerinde dava açılamaz. Ancak bir mükellef adına aynı mükellefiyet konusundan dolayı mükerrer vergi konulmuşsa, bunlardan en yüksek olanı esas alınarak, diğerleri vergiyi koyan komisyonların görev yaptığı mahallin en büyük mal memuru tarafından mükelleflerin müracaatı üzerine silinir.(m.11)

Şiddetle eleştirilen konulardan biri de yukarda belirtildiği gibi, komisyon kararlarının yargıya açık olmamasıdır.¹² Bu şekilde davranmanın sebebi, verginin uydurma ve haksız oluşudur. Bu yüzden de yasak olmasına rağmen, binlerce itiraz dilekçesi verilmiştir.¹³

Kanunun on ikinci maddesine göre de mükellefler ilan tarihinden itibaren on beş gün içinde vergilerini mal sandığına yatırmak zorundadırlar. Hatta on beş günlük sürenin geçmesini beklemeden mahallin en büyük mal memuru gerekli gördüğü

⁹ Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.48, 85.

¹⁰ “Varlık Vergisi”, Rehber Ansiklopedisi, C.17, Fasikül. 23, s. 354.

¹¹ “Varlık Vergisi”, Grand Master, Nisan 1992, C. 6, s. 1516.

¹² Özyürek, “Varlık Vergisi Faciası”, Milliyet. 10.12.2001

¹³ Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.230.

mükelleflerin menkul ve gayri menkul malları ile alacak, hak ve menfaatlerine ilerisini düşünerek ya da tedbir olarak haciz koydurabilir. (m.12)

Yine bu maddeye göre on beş gün içinde yatırılmayan vergilerin, Tahsili Emval Kanununa uygun olarak tahsili işlemlerine başlanır ve sürenin dolmasından itibaren vergi miktarına birinci hafta için yüzde bir, ikinci hafta için yüzde iki gecikme zammı konur.(m.12)

İlan tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyen mükellefler, borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde, bedeni kabiliyetlerine göre, askeri yönü olmayan genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılırlar.(m.12)

Ancak üçüncü maddenin son fıkrasında yazılı olanlardan ikinci maddedeki mükellefiyete tabi bulunanlarla, kadınlar ve elli beş yaşını geçmiş erkeklerin borçları hakkında Tahsili Emval Kanunu uygulanmakla birlikte, bu kişiler çalışma yükümlülüğüne tabi tutulmayabilirler.(m.12)

Böylece devlet memuru olan kişilere, kadınlara ve yaşlılara bu çalışma işinden kurtulma şansı verilir.

Yine bu maddeye göre, çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı borçlarına sayılır. Çalışma mecburiyetinin nasıl gerçekleştirileceğinin de Hükümet tarafından hazırlanacak bir talimatname ile tespit olunacağı vurgulanır. Vergilerini on beş gün içinde vermeyen mükellefler aynı süre içinde vergileri miktarınca Hazine bono ve tahvilleri veya banka teminat mektubu verdiklerinde bu kişiler hakkında Tahsili Emval Kanununun ve çalışma mecburiyetinin uygulanması bir ay süreyle ertelenebilir.(m.12)

Yukarıda geçen ve çalışma ile elde edilecek ücretin yarısının vergiye mahsub edileceği hükmü de oldukça enteresandır. Çünkü, uygulama safhasında, çalışanlara iki lira yevmiye verilmektedir. Buna göre yüz bin lira vergi borcu olan bir mükellefin iki yüz elli seneden fazla çalışması gerekmektedir.¹⁴ Salkım Hanımın Taneleri adlı romanda bu konuya da değinilmekte, vergisini bu yolla ödemek için sekiz yüz yıl çalışması gereken bir mükelleften bahsedilmektedir.¹⁵

Aynı konuda şirketlerle ilgili düzenlemeyi yapan on üçüncü maddeye göre de kolektif ve komandit şirketlere ait vergilerin gerektiğinde ortaklarının şahsi mallarından tahsili hususunda da Tahsili Emval Kanunu hükümleri uygulanmakla beraber ortaklar çalışma mecburiyetine de tabi tutulabilirler ve on ikinci madde

¹⁴ Ökte, "Varlık Vergisi Faciası, s.57.

¹⁵ Yılmaz Karakoyunlu, Salkım Hanımın Taneleri, 13.baskı, İstanbul, 2001, s.156.

hükümleri bunlar hakkında da uygulanır. Bu madde ile on ikinci maddede yazılı karar ve uygulamalar kesin olup, bunlara karşı idari ve adli yargı mercilerinde dava açılmaz. (m.13)

Görüldüğü gibi uygulamalara karşı dava açılmayacağı burada da bir kere daha vurgulanır. Bu kanunun on iki ve on üçüncü maddelerine göre mükelleflerin zorunlu çalışmaya tabi tutulması ve bu arada bazı mükelleflerin hayatını kaybetmesi de en çok eleştirilen hususlardan biridir.¹⁶

Verginin teminatı:

Kanunun on dördüncü maddesi ise vergilerin ödenmemesi halinde mükelleflerin yakınlarına ait mallara teminat olarak el konulabileceğini hükme bağlar.

Buna göre varlık vergisi ile mükellef tutulanların ikametgâhlarında, gerek kendilerine gerekse eşlerine veya kendileri ile birlikte oturan anne, baba, büyük anne, büyük baba; çocuk ve torunlarıyla, kardeşlerine ait dükkân, mağaza, depo, ambar, fabrika ve imalathanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri adına kayıtlı olan gayrimenkul mallar bu kanun gereğince alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı olup bu malların satılmasında da Tahsili Emval Kanunu hükümleri uygulanır. Verginin teminatını teşkil eden bu mallardan mükellefin kendisine veya eşine ait olanlar hariç olmak üzere diğer mallar üzerine haciz komisyona verginin takdir ve tespiti tarihinden itibaren bir sene zarfında ayrıca haciz konmadığı takdirde bu mallar üzerindeki teminat hükmü sona erer.(m.14)

Mükelleflerin eli altında veya tasarrufunda bulunan menkul mallara yönelik satış, birisine bırakma ve rehin iddiaları geçerli sayılmaz ve bu mallar hakkında istihkak iddiaları dinlenemez. Bu kanunun yayımından önce başlamış olan ve mahkemece düzenlenmiş bir resmi belgeye yada noterlikçe düzenlenmiş eski tarihli resmi bir senede dayanmayan hacizler bu teminat hükmünü bozamaz. Bu hacizler ancak vergi alacağının tahsilinden sonra geriye bir şey kalırsa bu kalan kısım hakkında uygulanır.

Gayrimenkullerin satışında, bunların varlık vergisi mükellefiyeti ile ilişkisi olmadığı ilgili vergi dairesince tasdik edilmedikçe tapu daireleri tescil yapamaz, yapılan tesciller geçersiz sayılır.(m.14)

Bir kişinin borcundan dolayı, yakınlarına ait malların teminat olarak görülmesinin, kişiler arasında yapılmış ahit ve sözleşmelerin hükümsüz sayılmasının

---

¹⁶ Özyürek, "Varlık Vergisi Faciası", Milliyet.10.12.2001

hiçbir hukuki dayanağı yoktur. Bu maddeye göre yapılan hacizlerle bir çok insan zor durumda kalmıştır.

Kanunun on beşinci maddesi ise zaman aşımına değinir ve bu konuyu şöyle düzenler: dokuzuncu ve onuncu maddelerde yazılı süre ve şartlar içerisinde konulamayan vergiler, bu süreler geçtikten sonra yeniden konulup tahsil edilemez.(m.15)

Bu kanun gereğince tahakkuk ettirilmiş vergiler 1943 mali yılından itibaren beş yıl sonra tahsil olunamaz. Vergilerin tahsili için yapılacak her türlü takip işlemleri zaman aşımına uğrar.(m.15)

On altıncı ve on yedinci maddeler ise yürütme ile ilgilidir. Bu maddelerle de kanunun yayımı tarihinden itibaren geçerliliği ve kanun hükümlerini yürütmeye Bakanlar Kurulunun yetkili olduğu ifade edilir.(m.16,17)

Vergi hakkında yapılan diğer eleştiriler:

İşte roman ve filme konu olan uygulamaların ve akabinde yapılan eleştirilerin kaynağı olan bu kanun, siyasi amaçlıdır. Gelir vergisinin olmadığı bir dönemde, sermaye vergisinin konulması hatalıdır. Büyük çiftçilerin kanun kapsamına alınması, köy ağalarına karşı Hükümetin bir mücadelesi olarak değerlendirilmektedir.¹⁷

Vergi kazanç üzerinden değil, servet üzerinden alınmış ve bu nedenle, satışa çıkarılan bir çok gayrimenkul (fiyatların da düşmesi sonucu) satıldığında alınan para, o gayrimenkulden dolayı konulan vergiyi karşılayamamıştır. Dolayısıyla kişi hem malını mülkünü kaybetmiş hem de malından mülkünden dolayı kendisine tahakkuk ettirilen vergiyi, onları satmasına rağmen ödeyememiş, bir de Aşkale'ye, çalışma kampına sevk edilmiştir.¹⁸

Kısacası bu olayda uygulamalar ile adı geçen kanun arasında fazla bir bağlantı kurmak mümkün değildir. Kanun maddeleri oldukça geneldir. Merkezden defterdarlıklara gelen özel talimatlar vardır. İşin içine insiyatif girmiştir. Yetkilerin idarenin taktirine bırakılması sonucunda büyük haksızlıklar ortaya çıkmıştır.¹⁹ Dolayısıyla bu vergi, 15.3.1944 tarih ve 4530 sayılı kanunla kaldırılıncaya kadar ülkede tam bir garabet havası yaşanmış, pek çok insan huzursuz olmuştur.

Bu kanunla Devlet, üç yüz on beş milyon lira gelir sağlamış olmasına rağmen, ekonomi alt üst olmuş; üretim durmuş; Vatandaşın Devlete olan itimatı

¹⁷ Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.57.

¹⁸ "Varlık vergisi", Grand Master, s.1516, 1517.

¹⁹ Seyidoğlu, Ekonomik Terimler, s.944.

sarsılmış ve hiçbir şey beklendiği gibi olmamıştır. Vergi kaldırılınca da kalan borçlar affedilmiş, dolayısıyla vergisini ödeyenlerin, kampta çalışanların ödedikleri paralar ve çektikleri sıkıntılar yanlarına kâr kalmıştır. Bir yolunu bulup da vergisini ödemeyenler, ertelettirenler hatta kaçıp kurtulanlar daha kârlı çıkmışlardır.²⁰

Sonuç:

Tartışmalara neden olan romanında, Yılmaz Karakoyunlu kahramanlarını gerçek hayattan seçmiştir. İsimleri bile değiştirme ihtiyacı duymamış olayları olduğu gibi yansıtmaya çalışmıştır. Hatta dönemin yetkili ağızlarından Faik Ökte'nin yazmış olduğu "Varlık Vergisi Faciası" adlı kitapta yazılanlarla, romandakiler büyük ölçüde örtüşmektedir. Yine İsmet İnönü, Şükrü Saraçoğlu, Fuad Ağralı, Lütfü Kırdar, Faik Ökte, Mümtaz Tarhan, Şevket Adalan, Fazıl Pelin, Suat Hayri Ürgüplü, Mithat Nemli, Ferit Hamal, Nuri Dağdelen... gibi pek çok isim, hem Ökte'nin kitabında hem de Karakoyunlu'nun romanında aynen geçmektedir. Hatta bahsettiğimiz kitabı önceden okumuş olanlar, romanı okuduklarında, bazı yerlerde sanki aynı kitabı bir daha okuduklarını hissedeler. Mesela, Faik Ökte, bir olayı şöyle anlatır: "...Malları kaldırılırken ihtiyarın eşine, *Poezi defterim Madam, hani poezi defterim. O da gitmesin!* Diye çırpındığını müfettiş anlatırken, hem içimiz sızladı hem de güldük..."²¹ Aynı olayı Karakoyunlu ise şöyle anlatır: "...Düşünsene Cahit! Adamın bütün varlığını elinden almıştık. Üryan bir ölü kadar yoksuldu artık... Gözyaşları içinde kıvranan karısına, sadece *Madam, şiiir defterim nerede, bari onu bana bıraksınlar* diye ağlıyordu."²²

İşte bu kitaplardan biri olayları bizzat yaşayıp resmi ağızdan anlatan bir bürokratin kitabı diğeri ise romandır. Karakoyunlu da Ökte gibi ama farklı bir yönden yaklaşmış ve verginin adaletsizliğini, temyiz yolunun kapalı oluşunu, toplumda meydana gelen ahlâki çöküntüyü, halkın birbirini ihbar edişini, bozulan aile ilişkilerini, servetin el değiştirmesini, vergi konurken yapılan maddi hataları, Aşkale'ye gönderilen mükelleflerin durumunu, parti teşkilatının vergi taktir etmesini, fakirliği, yolsuzluğu, haksızlığı ele almış ve roman havasıyla eleştirmiştir.

Söz konusu filmde ise romanla örtüşmeyen bazı hususlar bulunmaktadır.

(Not:Varlık Vergisi Kanunu'nun orijinal metni arka sayfadadır.)

---

²⁰ "Varlık Vergisi", Ana Britanica, s.535.

²¹ Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.173.

²² Karakoyunlu, Salkım Hanımın Taneleri, s.137.

Ek:I:

“Varlık Vergisi Hakkında Kanun

Kabul tarihi: 11 teşrinisani 1942

{Resmî Gazete ile neşir ve ilânı: 12 teşrinisani 1942 – Sayı: 5255}

Kanun No: 4305

1. Verginin mevzuu

Madde 1- Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (Varlık Vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.

Madde 2 – Varlık Vergisi aşağıda yazılı zümrelere dâhil olan hakikî ve hükmi şahıslardan alınır:

- A) 2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri mucibince mükellef bulunanlar;
- B) Büyük çiftçiler (Büyük çiftçiden maksat, işinin idaresine ve vüsatine hâlel getirmeksizin bu mükellefiyeti ifa edebilecekleri bu kanunda yazılı komisyonlarca tespit edilenlerdir) ;
- C) Ühdelerinde bulunan binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayrisafi iradı yekûnu 2 500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5 000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra mütebaki irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar;
- D) 1939 senesinden beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar mucibince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar;
- E) Meslekleri tacir, komisyoncu, tellâl veya simsar olmadığı halde 1939 senesinden beri velev bir defaya münhasır olsa bile ticari muamelelere tavassut ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak her ne nam ile olursa olsun para veya ayniyat almış olanlar.

Madde 3 – İkinci maddede yazılı mükellefiyet zümrelerinden iki veya daha ziyâdesine dâhil olanlar bu zümrelerin her birinde ayrı ayrı mükellef tutulurlar.

Umumî, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 numaralı kanuna tabi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya müsteniden yevmiye ile istihdam edilenler yalnız bu maaş, tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı ikinci maddenin A fıkrasındaki mükellefiyete tabi değildirlir.

Madde 4 – 1837 sayılı Bina Vergisi Kanununun 3 üncü ve 1833 sayılı Arazi Vergisi Kanununun 2 nci maddesinde sayılı bina ve arsa sahipleri, ikinci maddenin (C) fıkrasında yazılı mükellefiyetten muaf tutulur.

Madde 5 – Vergi, hakikî ve hükmi şahıslar namlarına tarh olunur ve eshamlı ve eshamsız şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketlerin menkul ve gayrimenkul varlığının tamamı üzerinden alınır.

2. Verginin miktarı

Madde 6 – Yedinci maddede yazılı komisyonlar, ikinci maddede yazılı mükelleflerin mükellefiyet derecelerini, her mükellef namına 1941 yılında ve ticaretini terk, devir veya tasfiye etmiş olanlar için terk, devir veya tasfiyeye tekaddüm eden son yılda tarh edilmiş veya tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını, çiftçilerde mükellefin zirai vaziyetini ve gayrimenkul sahiplerinin de irat ve vergi kıymeti miktarlarını gözden geçirmekle beraber bunlarla mukayyet olmaksızın edinecekleri kanaate göre takdir ve tespit ederler. Ancak 2395 sayılı kanunun 11 inci maddesi hükmü dairesinde kazanç beyannamelerine bilanço raptetmek mecburiyetinde bulunan anonim, komandit, limited ve sermayesi üzerinden kazanç dağıtan kooperatif şirketlerin vergileri, 1941 takvim yılına veya ticari yılına ve ticarethanelerini terk, devir ve tasfiye etmiş olanlar da terk, devir ve tasfiyeye takaddüm eden son seneye ait sâfi kazancının yüzde ellisinden aşağı ve anonim şirketlerde yüzde yetmişinden yukarı olamaz.

İkinci maddenin (B) fıkrasında yazılı çiftçilerin mükellefiyetleri de varlıklarının yüzde beşini geçemez.

3. Verginin tarhı

Madde 7 – İkinci maddede yazılı servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tespit etmek üzere her vilâyet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reisliği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi âzaları arasından seçilecek ikişer âzadan müteşekkil bir ve icabına göre müteaddit komisyon kurulur. Ticaret odası bulunmayan yerlerde, bu odanın seçeceği âzalar yerine, belediyece, hariçten ticaret ve ziraattan anlayanlar arasından iki âza seçilir.

En büyük mülkiye ve maliye memurları bu komisyonlarda bizzat bulunmakla mükelleftirler. Ancak birden fazla komisyon kurulan yerlerde tensip edecekleri memurları tevkil edebilirler ve kendileri de icabına göre istedikleri komisyonlarda bulunabilirler.

Komisyonların, büyük çiftçileri tespit için yapacağı toplantılarda ticaret odası yerine ziraat odalarının kendi âzaları arasından ve bulunmayan yerlerde belediyelerce hariçten ve ziraattan anlayanlar arasından seçilecek iki âza komisyona iştirak eder.

Komisyon kararları ekseriyetle verilir, reylerde müsavat halinde reisin bulunduğu taraf tercih edilir.

Madde 8 – Komisyonlar, şirketlerin mükellefiyetlerini tespit ettikleri sırada şirketlerin de servetleri derecesini ve fevkalâde kazançlarını araştırarak bunların da mükellefiyetlerini takdir ederler.

Madde 9 – Komisyonlar muhtelif zümrelerin mükellefiyet derecelerini tespit işini on beş gün içinde intaç ile mükelleftirler. Bu müddet zarfında işini bitiremeyen komisyonların

memur olmayan âzası değiştirilerek yerlerine son mebus intihabında müntehibisani olanlar arasından belediye reislerince seçilecek dörder zat alınmak suretiyle komisyonların âzası tamamlanır.

Madde 10 – Mükelleflerin tespiti sırasında komisyonlarca unutulmuş olanların isimleri komisyonların dağılmasından itibaren en geç iki ay içinde varidat dairelerince tespit olunarak 7 nci madde hükmü dairesinde yeniden teşkil edilecek komisyonlara bildirilir. Komisyonlar âzami on beş gün içinde bu mükelleflerin vergi miktarlarını kararlaştırmağa mecburdurlar.

4. Verginin tebliğ ve tahsili

Madde 11- Komisyon kararları, şehir ve kasabalarda varidat dairelerinin kapılarına ve köylerde münasip mahallere listeler yapıştırılmak suretiyle ilân ve tebliğ olunur. Listelerin asıldığı, gündelik gazete çıkan yerlerde gazetelerle ve gündelik gazete çıkmayan mahallerde belediye tellâları marifetiyle halka ayrıca haber verilir.

Komisyon kararları nihâf ve katî mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dâva açılmaz. Ancak bir mükellef namına aynı mükellefiyet mevzuundan dolayı mükerrer vergi tarh edilmiş olduğu takdirde bunlardan en yüksek olanı ipka edilerek diğerleri tarhiyatı yapan komisyonların vazife gördüğü mahallerin en büyük mal memuru tarafından mükelleflerin müracaatı üzerine silinir.

Madde 12 – Mükellefler vergilerini, talik tarihinden itibaren on beş gün içinde mal sandığına yatırmağa mecburdurlar.

On beş günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin en büyük mal memuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimenkul mallarıyla alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten hazine karar verebilir.

On beş günlük müddet içinde yatırılmayan vergilerin Tahsili Emval Kanununa tevfikân tahsiline tevessül edilmekle beraber vergi miktarına müddetin dolmasından itibaren birinci hafta için yüzde bir ve ikinci hafta için yüzde iki zammolunur.

Talik tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyen mükellefler borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askerî mahiyeti haiz olmayan umumî hizmetlerde çalıştırılırlar. Ancak üçüncü maddenin son fıkrasında yazılı olanlardan ikinci maddedeki mükellefiyete tabi bulunanlarla kadınların ve elli beş yaşını mütecaviz erkeklerin borçları hakkında Tahsili Emval Kanunu tatbik edilmekle beraber bunlar çalışma mükellefiyetine tabi tutulmayabilirler. Bu fıkra hükmüne göre çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı borçlarına mahsup olunur.

Çalışma mecburiyetinin tatbik tarzı Hükümetçe hazırlanacak bir talimatname ile tâyin olunur.

Birinci fıkrada yazılı on beş günlük müddet içinde vergilerini vermeyen mükellefler, aynı müddet zarfında vergileri miktarınca Hazine bono ve tahvilâtı veya banka teminat mektubu tevdi ettikleri takdirde bu mükellefler hakkında Tahsili Emval Kanununun ve çalışma mecburiyetinin tabiki bir ay müddetle geri bırakılabilir.

Madde 13 – Kollektif ve komandit şirketlere ait vergilerin icabı halinde ortakların ve komanditelerin şahsî mallarından istifası hususunda da Tahsili Emval Kanunu hükümleri

tatbik olunmakla beraber ortak ve komanditeler çalışma mecburiyetine de tabi tutulabilirler ve on ikinci maddenin ikinci fıkrası hükmü bunlar hakkında da tatbik olunur.

Bu madde ile on ikinci maddede yazılı karar ve muameleler katî olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dâva açılmaz.

5. Teminat

Madde 14 – Varlık vergisiyle mükellef tutulanların ikametgâhlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileriyle birlikte oturan usul ve fûruğiyle kardeşlerine ait dükkân, mağaza, depo, ambar, fabrika ve imalâthanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri namına kayıtlı olan gayrimenkul bu kanun mucibince alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı hükmünde olup bu malların satılmasında da Tahsili Emval Kanunu hükümleri tatbik olunur. Verginin teminatını teşkil eden bu mallardan mükellefin kendisine veya karı ve kocasına ait olanlar hariç olmak üzere diğer mallar üzerine komisyonlarca verginin takdir ve tespiti tarihinden itibaren bir sene zarfında ayrıca haciz konmadığı takdirde bu mallar üzerindeki teminat hükmü sona erer.

Mükelleflerin ziyedliği altında veya yukarda yazılı mahallerde bulunan menkul mallara mütaallik satış, temlik ve rehın iddiaları muteber sayılmaz ve bu nevi mallar hakkında dermehan olunacak istihkak iddiaları dinlenemez.

Bu kanunun neşrinden mukaddem başlamış olan ve bir ilâma veya bu hüküm ve kuvvette noterlikçe tanzim edilmiş mukaddem tarihli resmi bir senede müstenit olmayarak yapılmış bulunan takip neticesinde icra dairelerince konulmuş olan ihtiyati ve icrai hacizler bu teminat hükmüne halel vermez. Bu hacizler ancak vergi alacağının tahsilinden sonra bir bakiye kaldığı takdirde bu kısım hakkında infaz olunur.

Gayrimenkullerin satışında bunların varlık vergisi mükellefiyeti ile ilişiği olmadığı alâkalı varidat dairesince tasdik edilmedikçe tapu daireleri tescil yapamaz. Yapılan tesciller hükümsüz sayılır.

6. Müruruzaman

Madde 15 – 9 ve 10 uncu maddelerde yazılı müddet ve şartlar içinde tarhedilemeyen vergiler, bu müddetler geçtikten sonra yeniden tarh ve tahsil edilemez.

Bu kanun mucibince tahakkuk ettirilmiş olan vergiler 1943 mali yılından itibaren beş yıl sonra tahsil olunamaz. Verginin tahsili için yapılacak her nevi takip muameleleri, müruruzamanı keser.

7. Meriyet maddeleri

Madde 16 – Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 17 – Bu kanunun hükümlerini yürütmeğe İcra Vekilleri Heyeti memurdur.”

ABSTRACT

In this study, it has been emphasized alaw published in 1942 and the critics oriented to the mistakes originated from the application of this law.

